

### *Zlo jako „stín“ a jako „dvojník“*

K výsledkům psychologie a duchovního bádání patří pozorování, že člověk je doprovázen negativním faktorem, který představuje jeho stinnou stránku. Jung poukazuje výslovně na to, že to, co nazývá „stínem“, „nesešává z nějakých malých slabostí a vad na kráse, nýbrž z přímo démonické dynamiky“. Neboť „Živá postava potřebuje hluboké stíny, aby se jevila plasticky. Beze stínu zůstává plochým, klamným obrazem“.

Z etnologie, mýtu, náboženských a duchovních dějin a v neposlední řadě z literatury je setkání se stínem známo, např. jako „druhé Já“, „temný bratr“, odpůrce, svůdce atd. Jung spatřuje ve stínu archetypickou postavu, která může vystupovat jednou jako „osobní“, jindy jako „kolektivní stín“, podle toho, zda se objeví v souvislosti s osobním nebo kolektivním nevědomím. Stín odpovídá vždy inferiorní části osobnosti, tedy tomu, co je stínově zahalováno, potlačováno, pocíťováno nebo odmítáno jako méněcenné nebo jako provinilé. Protože má stín k vědomí vztah kompenzace, nemusí být ovšem jen negativní. Může mít i pozitivní účinky. „Postava stínu personifikuje vše, co subjekt neuznává, a co se mu přece jen stále znovu a přímo nebo nepřímo vnucuje, tedy například méněcenné charakterové rysy a ostatní neslučitelné tendence.“ V této charakteristice je tato forma projevu nevědomí stínem vědomého Já, a tím jeho protějškem. Jung dále ukázal, že stín se mnohdy - pro Já nevědomě - manifestuje jako projekce, to znamená, že to, co vlastně patří jako stín k nevědomí dotyčného člověka, tento člověk hledá a nalézá jako nedostatek, jako vinu, chybu nebo selhání u nějakého vnějšího protějšku. Charakter projekce pak není prohlédán jako to, co skutečně je, totiž jako něco, co patří k Já, k vlastní osobě. Toto poznat, připustit vlastní nedostatečnost, a tím nechat rozplynout sílu vytvářející projekce, patří k požadovanému sebepoznání.

Z Jungova výkladu jasně vyplývá, že stín se představuje jako morální problém, který je výzvou pro osobnost Já v její celosti, „neboť nikdo nedokáže realizovat stín bez vynaložení značné morální rozhodnosti. Vždyť při této realizaci se jedná o to, uznat temné aspekty osobnosti jako skutečně existující. Tento akt je nezbytným základem každého druhu sebepoznání, a setkává se proto zpravidla se značným odporem.“

Tím je nastíněn úkol, který je v analyticko-terapeutickém ošetření označován též jako přijetí nebo jako integrace stínu, tzn. problém pozná-

ní, jehož řešení vyžaduje nemalé nasazení odvahy. - Čím k tomu může pro srovnání přispět anthroposofie?

Na první pohled se zdá, že problém stínu není v anthroposofii brán na vědomí vůbec, nebo jen málo. Tato domněnka je mnohdy výsledkem pozorování, které lze učinit mezi „anthroposofy“ (nepřehlédnout prosím uvozovky!). Pro ně je jejich světový názor, jejich étos vzorem pravdy, dokonalosti, jedinečného poznání. Steiner sám figuruje jako ten, kdo nemá absolutně žádný stín. Možnost omylu se zdá být vyloučena. Kritika, lhostejno jakého druhu, je odsouzeníhodná. Steinerův vlastní požadavek: „Ověřujte, ověřujte!“ se zdá být zapomenut. Hlubinný psycholog, a nejen on, bude takovémuto pseudotabu sotva prokazovat reverenci! Ale z těchto pozorování nelze usuzovat na věc jako takovou. Od Steinera samotného se přece jen dochovaly potvrzené výroky, v nichž nejenže hovoří velmi skromně o jistých výsledcích svého zření („Inu, víte, to je milost...“), ale v nichž také upřímně přiznává: „Když se člověk podívá sám do sebe, objeví věci -, o nichž vůbec nemluví rád.“

Bezpochyby je zde dotčen bod, který Jung označil za „nezbytný základ sebepoznání“. Jako by Steiner bezprostředně hlubinnému psychologovi odpovídal, píše ve své školící knize „Tajná věda v nástinu“: „Jde tedy o to, aby (člověk) měl nejprve pravé, pronikavé sebepoznání, aby pak mohl čistě vnímat okolní duševně-duchovní svět.“ Autor pak líčí, jak s sebou duševní vývoj přináší to, že lidské Já „působí jako střed přitažlivosti“ na všechno, co patří k člověku: sklony, sympatie, antipatie, vášně, mínění atd. K tomu dále přistupují karmická hlediska, jak se představují duchovnímu badateli. Pro ně chybí u Junga paralely, v každém případě potud, nakolik karma přesahuje jednotlivou existenci a zahrnuje myšlenku opětovných pozemských životů. Proti hlouběji jdoucímu poznání se však staví možnosti klamu. Steiner zjišťuje, „že ve skrytých hlubinách duše existuje jakýsi skrytý stud, jehož si člověk ve fy- zicko-smyslovém životě není vědom... Brání tomu, aby se nejvnitřnější bytost člověka zjevovala ve vnímatelném obraze před ním samým... Tak zakrývá tento pocit člověka před ním samým. A tím zakrývá zároveň celý duchovně-duševní svět.“

To ale přece znamená: Vhledu do duchovního světa dosáhne jenom ten, kdo nahlédl do hlubiny a temnoty vlastní duše a kdo této konfrontaci s úděsnou realitou dokázal odolat. Duchovní i duševní badatel zjevně popisují jeden a tentýž duševní zážitek, třebaže fakt, který je zde zá-

kladem, je studován z různého stanoviska a za pomoci rozdílných poznávacích prostředků.

V čem ale spočívá ona inferiorita, onen stín z pohledu Steinera? - Ve svých meditacích k sebepoznání člověka popsal Rudolf Steiner zážitky, které je nutno prodělat, vstupuje-li člověk do duchovního světa: „Člověk se učí pozorovat se jaksi z hlediska, které je možné jen tehdy, je-li člověk vně smyslového těla (míněna je činnost zřivého vědomí, u něhož není uváděno v činnost smyslové vnímání ani vzpomínání). A popisovaný tísnivý pocit je sám už začátkem pravého sebepoznání. Prožít se v omylu v jeho vztahu k vnějšímu světu, to ukazuje vlastní duševní podstatu takovou, jaká skutečně je.“ Především si člověk uvědomí, že pouhá myšlenka, pouhé volní rozhodnutí ovládnout negativitu vnímanou v hlubině vlastní duše nestačí. Na světlo světa vystupuje něco z „moci přírody“, co před zahájením školení nebylo tušeno. Dokonce i Já je poznáno ve své nedostatečnosti. „Člověk se na celou svou duši, na své ‚Já‘ dívá jako na něco, co musí odložit, chce-li vstoupit do nadmyslového světa.“ Co to vlastně znamená, pochopíme asi teprve tehdy, uvědomíme-li si, že člověk přirozeně své (empirické) Já považoval za svou vlastní podstatu. Sebezkušenost tohoto stupně však ukazuje, že na duchovně vývojové cestě dochází k určitému přehodnocení hodnot platných v každodenním životě a vědomí. A tak jako je v procesu individuace třeba integrovat vědomé Já (Ih) do bytostného Já (Selbst) obsahujícího vědomé i nevědomé dimenze, tak je nutno na cestě školení vedle přítomného, jako výchozí bod v činnost uváděného Já probudit „pravé Já“ (Ih) - Steiner ho někdy nazývá též „druhé Já! (Selbst). Toto „pravé Já“ (Ih) neboli „druhé Já“ (Selbst) však nemusí být teprve vytvářeno, zdůrazňuje Steiner výslovně, „neboť existuje pro každou lidskou duši v jejích hlubinách. Nadmyslové vědomí pouze vědomě prožívá to, co je pro každou lidskou duši nevědomou, avšak k její podstatě náležející skutečností.“

Jungův pojem bytostného Já bezpochyby koresponduje se Steinerovým pojmem „pravého Já“ (Ih) či „druhého Já“ (Selbst), nepřehlédneme-li, z jakého aspektu jsou oba pojmy používány. Něco obdobného platí pro anthroposofické analogon Jungova stínu. Zde ostatně Steiner zavedl dva termíny. Je to označení „dvojník“, tedy výraz pro zážitek vnímání sebe sama před branami duševně-duchovního světa, a za druhé je to označení „strážce prahu“. Steiner používá toto označení, aby naznačil příslušnou funkci „dvojníka“. „Stojí jako strážce před tímto světem, aby bránil ve

vstupu těm, kteří nejsou pro tento vstup ještě způsobilí\*. Může být proto nazván „strážcem prahu duchovně-duševního světa.“ K jeho úkolu mimo jiné patří ochrana před sebeklamy, které se mohou na započaté cestě dostavit. Setkání se strážcem prahu je důležité; zajišťuje „jasné, objektivní nazírání duchovního světa“, neboť tento strážce stojí tam, kde se ukazuje ono „pravé Já“, které zůstává skryto každodennímu vědomí. „Na prahu k duchovnímu světu se může toto pravé Já obléci do všeho toho, čím jsou naše slabosti, naše nedostatky, do všeho toho, co nás takřka nutí, abychom celou svou bytostí zůstali závislí na fyzicko-smyslovém světě...“ V rámci svých pokynů ke školení uvedl Steiner příslušná pravidla, která jsou způsobilá k tomu, aby vyřadila takovéto iluzivní momenty. Tak si cvičící musí například osvojit schopnost odolat okamžiku setkání se strážcem prahu, aniž by byl stísněn tím negativním, co nalezne v hlubině vlastní duše. K tomu patří příprava, v níž je třeba stupňovat pozitivní, aktivní vlastnosti duše. K těmto vlastnostem radí Steiner odvahu, dále posílení citu pro svobodu, lásky, energie myšlení. Co se tím má konkrétně na mysli, pochopíme ovšem plně teprve tehdy, přihlédneme-li k záměru a cíli duchovědné cesty školení.

A protože u C. G. Junga je stínu připisována inferiorní kvalita, je důležité, že Steiner na různých místech nahlíží dvojníka rovněž z hlediska „zla“. Zlo - jako nadosobní veličina a jako manifestační forma v duši - je v anthroposofii viděno ve znamení dualismu, připomínajícím dualismus perský s jeho polaritou světla a temnoty. Se zlem se setkáváme jednou tak, že se aspekt temnoty, propastnosti, materiálnosti objevuje jako „Ahriman“, jindy jako jeho protipól „Lucifer“. Ahrimanskými jsou tak nazývány ty síly, které v tělesnosti působí tuhnutí, v duševnosti materialismus, které působí směrem k suchému rozumu, k pedanterii a šosáckosti. Výraz luciferský popisuje opak. V duševnosti se luciferské síly projevují jako fantastičnost, snílkovství a mysticismus. Steinerovi ovšem záleží na překonání této duality. Překonání však neznamená zničení Ahrimana nebo Lucifera, ale mnohem spíš vytvoření rovnováhy mezi těmito extrémními tendencemi, které směřují od sebe navzájem: ahrimansky „dolů“ a luciferský „nahoru“. V zásadě se v úsilí o vyrovnání uplatňuje princip Krista. Steiner tomuto světovému úkolu, který musí svým způsobem vyřešit každý člověk, dal umělecký výraz v podobě velké dřevěné plastiky. Tato takzvaná „Skupina“, nacházející se v Goetheanu v

---

\* v českém vydání *vhodný*, v něm. orig. *geeignet* - pozn. překl.

Dornachu, sestává z Ahrimana a Lucifera s „reprezentantem lidství“ uprostřed. V jedné z přednášek, jimiž se Steiner obracel na dělníky pracující na stavbě Goetheana (1923), jednou řekl: „Být křesťanem právě znamená hledat vyrovnání mezi tím, co je ahrimanské, a tím, co je luciferské.“

„Zlo“ v jeho stinné podobě nelze proto jednoduše vymýtit, a to ani u Junga. Tady dostává přímo úkol a funkci k sebenalezení\*. Jistě, stín musí být učiněn vědomým - požadavek, který Jung ve své analytické praxi důsledně uplatňoval. To však ještě nestačí. Stín má být na cestě individuace integrován a přijat. To je víc než jen uznání stinných vlastností. „Nějaký obsah může být integrován jen tehdy, vstoupil-li jeho dvojáspekt do vědomí a je-li nejen intelektuálně pochopen, ale člověk mu také náležitě porozumí v jeho citové hodnotě.“

Pouhé vyhlazení inferiorní části osobnosti, žádané případně intelektem, tak nepřipadá v úvahu. To platí i pro Lucifera a Ahrimana. Ti se nedají jednoduše eliminovat nebo ignorovat jako údajné výplody náboženské fantazie. Oba principy, které jsou přítomny i v duši, musí být vzaty vážně jako realita. Proto „není v žádném případě možné říci, že člověk nechce luciferskému a ahrimanskému živlu propadnout tím, že je v sobě vymýtit... Člověk se dostane do správného poměru k jednomu z těchto živlů, když mu vytvoří pravou protiváhu v tom druhém.“<sup>16</sup> „Stín“ jako (nevědomý) protějšek (vědomého) Já v Jungově psychologii tak nalézá zajímavou paralelu u Rudolfa Steinera v jeho obraze o setkání s dvojníkem, popř. se „strážcem prahu“. V obou případech záleží rozhodujícím způsobem na tom, zda a v jaké míře najde člověk sílu, aby vydržel realitu své vlastní nevědomé hlubiny duše. V obou případech je tím vyznačen kritický bod na cestě individuace a iniciace.

Gerhard Wehr

---

\* resp. v kontextu české jungovské terminologie *nalezení bytostného Já*; v něm. orig. *Selbst-Findung* - pozn. překl.

)